

Самобутність творчого доробку Сергія Жадана

План

1. Особливості світосприйняття С.Жадана як основа його мистецької концепції.
2. Прояви поетичної свідомості у збірках «Цитатник» і «Генерал Юда».
3. Специфіка світосприйняття С.Жадана у збірці «Пепсі».
4. Постмодерна «бездомність» у прозі С.Жадана.

Література

1. Березовчук Л. Творчий портрет Сергія Жадана. – Режим доступу: <http://www.liter.net/=Zhadan/bereza.html>
2. Біла А. Від ломки до ломки: лірика С.Жадана // Слово і час. – 2002. – № 1. – С. 35-48.
3. Бойчук Б. Земний кінематограф Сергій Жадан // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 170. – С. 135-138.
4. Ганжа Л. Ленін у Жадана говорить по-українськи // Дзеркало тижня. – 2006. – № 11(590). – 25-31 березня.
5. Голобородько Я. Легітимація українського андеграунду. «Депеш Мод» як «Modern Talking» Сергія Жадана // Дзеркало тижня. – 2005. – № 33 (561). – 27 серпня-2 вересня.
6. Довженко О. Жадан for the masses // Дзеркало тижня. – 2004. – № 47(522). – 20-26 листопада.
7. Жадан С. «Наприклад, закидати бомбами управління культури...» // Дзеркало тижня. – 2006. – № 42(570). – 29 жовтня-4 листопада.
8. Жадан С. Біг Мак. – К.: Критика, 2006. – 270 с.
9. Жадан С. Вивалювання правди-матінки // Дзеркало тижня. – 2003. – № 14(439). – 12-18 квітня.
10. Жадан С. Депеш Мод. – Харків: Фоліо, 2005. – 270 с.
11. Жадан С. Цитатник. – Харків: Фоліо, 2005. – 211 с.
12. Жадан С. Капітал. – Харків: Фоліо, 2006. – 793 с.
13. Кокотюха А. Фаст Фуд. – Режим доступу: <http://www.review.kiev.ua/arcr.shtm?id=406>
14. Коцарев О. Хома і бомба про доброту від Сергія Жадана. – Режим доступу: <http://www.review.kiev.ua/arcr.shtm?id=749>
15. Кушнір А. Бути Сергієм Жаданом // Дзеркало тижня. – 2006. – № 51(579). – 30 грудня-13 січня.
16. Матвієнко С. Жадан і його черепаха // Дзеркало тижня. – 2003. – № 39(464). – 11-17 жовтня.
17. Пінчук М. На перехресті: Сергій Жадан і шістдесяті // Критика. – 2007. – Ч. 11. – С. 3-4.
18. Різниченко О. Післямова // С.Жадан. Цитатник. (Вірші для коханок і коханців). – К.: Критика, 1995. – С. 55-59.
19. Сулима М. Дао Жадана, або свободою користуються по-різному // Література плюс. – 1998. – Ч. 3. (Жовтень). – С. 2.
20. Ткачук М. Метафора, що вивертає світ // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – № 144. – С. 177-184.
21. Ушкалов О. Жаданівські «види на життя». – Режим доступу:

<http://www.review.kiev.ua/arcr.shtm?id=751>

22. Як бути Жаданом. – Режим доступу: <http://zhadan.info/tag/biografiya/>

С.Жадан – один із найцікавіших і найталановитіших представників 90-х. Поезія безжальна, скальпуюча щодо «змавпованого» суспільства. Саме в цьому аспекті його твори приваблювали увагу більшості рецензентів. Крім того, літературознавці, занурюючись у нетрі поезики С.Жадана, відчували потребу шукати «попередників», «протерті стежки», аналогії і контрасти в історико-літературному процесі ХХ ст., щоби виявити його «красу і силу». Шукали – і знаходили. М.Сулима робить висновок про те, що С.Жадан «закрив», вичерпав футуризм.

О.Різниченко зазначала у післямові до «Цитатника»: «Якщо поезія Олександри Ковальнової входить в коло традиційно слобожанського художнього мислення, де віднайшли себе такі стрижені поети, як Василь Мисик, Іван Вирган, Василь Боровий, то поетичний світ С.Жадана значною мірою орієнтований на сучасність і світовідчуття свого покоління, яке, на відміну від шістдесятників, вийшло за межу суто національної проблематики».

За С.Жаданом, поетом-підлітком, закріпився «образ панка та сумного клоуна, бездомного підлітка й останнього українського футуриста».

Вірші С.Жадана вражають не технічною досконалістю, незаперечним новаторством чи своєрідністю поезики. У цьому плані доскіпливе літературознавче око може багато дечого закинути поетові. Дивує інше – перш за все, якась глибока, непереборна внутрішня сила у виразі почуттів, притаманна його творчості, та гідна подиву органіка поетичного слова у вірші – невимушеному, природньому, сучасному. У розмаїтті напрямків та стилістик у сучасній українській поезії достоту можна знайти бездоганних віртуозів версифікації чи авторів, що вбрані в шати найновіших літературних мод. С.Жадан – не з їх гурту. Оці дві якості його поетичного слова – внутрішня сила та зовнішня органіка – сьогодні зустрічаються дуже рідко.

Збірки «Цитатник», «Генерал Юда» побачили світ у 1995 роках із невеликим часовим відривом, але в різних видавництвах: «Цитатник. (Вірші для коханок і коханців)» – у «Смолоскипі», «Генерал Юда» – в «Українському письменнику» (I-а премія конкурсу «Гранослов»). Обидві збірки «вибране» з попередніх малодоступних самвидавчих і містять повторювані поезії.

Неможливо ототожнити ліричного героя віршів С.Жадана з агресивно-ексцентричним іміджем автора, створеним на поталу масовій культурі: немає нічого спільного. У поезіях читач мусить вести діалог із зовсім іншою людиною – похмурим, нездатним на іронію інтровертом, увесь час рефлексуючим з приводу натиску обставин, у яких саме буття ліпить на свій кшталт особистість. Майже відсутні прикмети молодіжної субкультури. Ліричний герой має навдивовижу загострене відчуття власної гідності, що надає його сумлінню болісної чутливості до облуди та несправедливості. Він, як свідчать тематичні плани віршів, займається трьома основними в його житті справами. Ліричний герой думає, міркує (аналізує, намагаючись знайти, якщо не загальнолюдський, то суспільно-політичний, сенс у таємничій, – з багатьма невідомими – та алогічній круговерті подій, вражень, вчинків тощо). Він потерпає (фіксує,

емоційно реагує на прикмети часу в побуті, суспільному та особистому житті). Він візіює (уявляє собі неможливі в реальності події та речі, котрі у віршах набирають чинності глибоко психологічних образів). У три таких способи існує ліричний герой віршів С.Жадана. І кожен із них репрезентує активність, напруженість внутрішнього світу, притаману поколінню дев'яностих. Відповідно доробок поета ділиться на «три образно-емоційних площини, і кожен вірш так чи інакше стосується котроїсь із них».

У перших збірках автора «Цитатник» і «Пепсі» найчастотнішими є вірші-міркування та вірші-потерпання (окрім декількох яскравих віршів-візій «Генерал Юда» та «Будда сидів на високій могилі»). Схожа тональність збірок пояснюється їх хронологічною близькістю.

Вершинним у збірці «Цитатник» є однойменний вірш-рефлексія, вірш-міркування, роздум над змістом власного «я» в контексті історії, культури, загалом часопростору України, культовий словесний потік:

Тому твоя вітчизна – це
твоє тавро і твій кацет,
чий прояв є надміру злим,
бо туго стягнуто вузли,
і хоч гидке твоє лице,
та мусиш бути з ним.

У сприйнятті традиційної проблеми (комплекс батьківщини) поет тяжіє, попри включеність у поезію 90-х ХХ ст., не до авангардного вирішення, але до сильного, вольового і традиційно реалістичного ряду («ярмо», «тягар», «терни»). Країна і народ приречені на перманентний культурний мазохізм. Поняття «громадянство» тут – сильнопдіючий наркотик, а відчувати свою приреченість є станом і шанованою ознакою ментальності. У цьому просторі кожен присутній – маленька країна, що не може вийти за власні межі.

Схоже, що поети раніше аналітиків можуть відчувати хвороби своєї епохи:

Тепер ти знаєш, де ростеш
тим більше – з ким. Уважно стеж,
як неба згорнено сувій,
як простір біль тамує свій,
як навідає дикий степ
і порожніє світ.

А.Біла «Цитатник» вважає політичним віршем: «С.Жадан тут стає у ряд з класиками – І.Франком («Україна», «Якби»), Є.Маланюком («Варязька балада»), а також з Ю.Тарнавським («У-ра-на»), – не тематичним краєвидом, але об'єднуючою емоцією і гносеологічною настановою – дошукатися для себе відповіді, дістатися дна. Попри трагічно-іронічну тональність (вірш «Цитатник» має також приховану дидактичну функцію), ліричний герой С.Жадана не постає трампом-блязнем-вагантом, звертається до балансування на межі з випробуванням опертя на стабільність».

Межі, кордони, пороги – один із найулюбленіших і найчастотніших його поетичних рядів. Ряд символізує прагнення дороги, руху і неможливість переступити життєві обставини:

Бо маєм лиш воду, з долоні випиту.
Зростають цвяхи поміж пальців предтечі.
І патологічна відсутність Єгипту
Унеможливилює спробу втечі.

У цьому випадку Єгипет є символом порятунку, тимчасового прихистку. Але оскільки Єгипту немає, то немає й порятунку.

Вірші-міркування – це рефлексії на тему суспільної історії сучасної України. У перших збірках С.Жадана визнання читачів отримала відверто сатирично-іронічна позиція по відношенню до малопривабливих пострадянських реалій:

Бідує місто. Кинувши фрезу,
робітники на заводському ганку
лаштують косяки, бузять бузу,
розводять спирт, заводять варшав'янку
і, втерши соплі та скупі сльозу,
майовки перетворюють на п'янку.

Саме у віршах-міркуваннях сконденсовані гротескні образи сучасного міста. Українська література ХХ століття наполегливо тяжіла до інтерпретації Міста як негативного, всепоглинаючого Молоху, Міста-Привида (наголошуємо на парадигмі: В.Підмогильний, ранній В.Сосюра, Б.-І.Антонич), власне, до образу продажного Міста (буржуйського – В.Сосюра).

С.Жадан подає урбаністичну тему в соціальному аспекті без будь-якого «позитивного» естетичного пафосу. Для сучасного поета міське середовище стає своєрідною лупою, котра «дає змогу в деталях роздивитись гримаси новоукраїнського карнавалу»:

Брудні платформи, потяги і пиво,
І привокзальний збуджений майдан,
Де в електричках гамірним напливом
Зника чергова доза громадян.
Де докола на дахах похилих
Шумливо-гучно всілися граки –
Трибуною втамовують, як хмільно
Танцює Харків – місто байстрюків.

Постмодерний ракурс сприйняття дійсності, тим більше увиразнює таку оригінальну рису поетики С.Жадана, як зорова предметність слова, насиченість фрази конкретною лексикою, пластичність форми. Особливо це характерно для урбаністичної лірики, яку рідко обіймає радісний настрій. Домінуючою тональністю віршів цього поета є тихий сум:

...Це просто день, що розчинився в зливі,
Був просто день за смугами дощів.
І голуби – сполохані й лякливі –

Блакитні душі вмерлих тут бомжів.

Цей прийом, як уподобання образних рядів на позначення світлого прозорого руху (дощ) – наскрізна риса поетики С.Жадана, що є наслідком психоемоційних властивостей автора (якщо враховувати генетико-психологічні

критерії творчості). Колір денного світла, прозора чистий колір дощу для нього є органічним простором емоції. Дощ несе очищення.

Особливістю більшості текстів С.Жадана є обов'язкова присутність образу снігу / води / моря / денного світла як предметно-пластичного компоненту: рух прозорі води /світла – джерело життя, дар; злива – улюблений часопростір автора:

Був простір наповнений вологою ніччю,
І був дощ, котрий так і не стих.
З-під важко йдучих циклонних злив
Ледь пробивається осінній шум.
Червоного сонця китайський ліхтар
Мірно гойдається на хвилях дощу.

Передчуття дощу прекрасно передане в поезії «За хвилину до того, як випаде дощ...» через виразну експресіоністичну образність:

...Так легкі голуби, на вулицях кинуті,
відчувають смак їжі за мить до годівлі,
так солдат, що за хвилю повинен загинути,
відчува деформації у власному тілі.

Л.Березовчук виділяє і вірші-потерпаня: «Вірші-потерпаня – це поетична рефлексія самоусвідомлення, царина глибоко суб'єктивної лірики. І найцікавіше щодо прикмет alter ego поета у віршах цієї групи є те, що С.Жадан дуже рідко користується мовою «від першої особи». Він постійно веде інтенсивний, напружений діалог сам з собою. Перед нами ніщо інше, як поетичний образ болісної відчуженості людини від себе: «я» виноситься «за дужки», і автор відкриває тотальне потерпаня в «ти» або, якщо мова йде про спільність світовідчуття покоління, – в «ми»:

Тож прямуй – без натхнення, але й без упину,
Колись та й ввіпрешся, хочеш не хочеш, ти
В неба червону масивну стіну,
Котру на щастя не перескочити.
Але ще відчай шматками туману зім'ятими
в твої легені не проника,
І, хоч простір наповнено газом сірятини,
Ти все ж запалюєш свого сірника...

На відміну від упевненого в собі «культурного героя» покоління дев'яностих у ліричного героя його віршів-потерпань зовсім інша хода, інший «драйв» життєвої енергетики. Мова тут йде про особливості ритмічної організації вірша. Відомо, що індивідуальна манера версифікації з'являється зовсім не в перших спробах, в котрих автор засвоює канон (звісно, якщо він прагне стати майстром). І незважаючи на судження про рівноправність у сучасній творчості всіх систем віршування – метрики, силабіки, тоніки, силабо-тоніки та вільного віршу – в національних поетичних традиціях є свої пріоритети. Тому в українській поезії сьогодні потрібна версифікаційна досвідченість автора, щоб через позасхемні відхилення від силабо-тонічних підвалин перейти до набагато розкутішого тонічного віршування. В іншому

разі ритмічна сторона вірша буде сприйматись як непрофесійна. Інша справа в тому, що майстер все життя працює над створенням власного ритмічного строю. Насправді «мало хто із великих поетів ХХ ст. з легкістю переходив із однієї системи віршування в іншу».

Коли у відносно невеликому корпусі віршів С.Жадана знаходимо ознаки трьох систем віршування (силабо-тонічної, вільного вірша та ритмічно неупоряджену територію, на якій засади тоніки поет використовує аж надто вільно), – то перед нами психологічний «симптом». Показово, що подібна різноманітність ритмічної організації поетичного тексту притаманна віршам-потерпанням. І це – не дивно, бо кожна із систем віршування являє собою відображення в поетичному ритмі певної концепції руху – в широкому, аж до світоглядного, сенсі. Тому в образному аспекті несталий, мінливий характер ритмічної техніки С.Жадана свідчить про внутрішній психологічний стан героя віршів-потерпань у його скорботному шляху по життю – «стан хворобливий, аж до лихоманки. Рухатись людині в цьому несталому світі – важко, бо сама земля без епіцентру загальнолюдських цінностей втратила надійність твердості»:

Були дощі.
Потім їх не стало.
Відходили важко, немов помирать
З старого під'їзду крізь розбиті двері
Вийшов рожевий дегенерат.
Біла льоля.
На грудях дзвіночок.
А що треба ще для гарного хлопця?
Вдень лазив смітниками, а ввечері виходив
Кланялись рожевій маковині сонця.

У збірках «Цитатник» і «Генерал Юда» С.Жадан демонструє схильність до циклізації. Вірші, не обов'язково об'єднані спільною емоцією, укладені в цикл, вступають у динамічний діалог. Найколеритніший приклад складної циклізованої єдності – «Атеїзм». Автор осмислює площину стосунків «Петро – Христос», «Іуда – Христос». Поет розглядає шляхи зневіри: глибоко інтимний шлях у напрямку від Бога, зумовлений стражданням близьких:

І ти просидівши біля нього
ніч на дощі і вітрі
відчуваєш як твоя шкіра
мов засмагою береться іржею
зневіри.

Шлях від Бога як наслідок неможливості кінцевого пізнання (це особливий пошук «кінцевої зупинки») – через розгортання біблійного концепту:

...Сіль запеклася
на твоїх пальцях
адже слово Боже воно
як таранька – його смакуєш
проте ним не наситишся.

Цикл «Атеїзм» має драматичну тональність. «Автор» віддає право «голосу» ліричному персонажеві – Іуді або оповідачеві, який орієнтований на уявного слухача.

Цикл «Самогубці» розвиває тему смерті як концептуальну. Різні версії самогубства постають «останнім словом» безіменних «героїв свого часу». «Цикл оригінальний у суб'єктному відношенні: репрезентовано «процес» зі властивою С.Жаданові пластичністю (вона набуває тут експресіоністичного присмаку), плюс самохарактеристики загиблих і оцінку самогубства сторонніми свідками».

Найчастотніша лексема у віршах С.Жадана – займенник «ти» – підкреслює розімкнутість поетичного світу, відкритість до діалогу й потребу аудиторії (бодай в особі нереального персонажа). На цьому інтимному «ти» завершується демонстрація і гра. Це потреба чути і сподіватися відповіді.

Вірш «Генерал Юда» (вміщений і в «Цитатнику», і в однойменній збірці), крім алегоричності (докладно аналізує О.Різниченко), має також пейзажний компонент, який нам відкриває більш «зрілого» С.Жадана, періоду збірки «Пепсі»:

...Валились мури, знищені вщент
Повішені висли високо.
І в місто, залите гарячим дощем,
Входило чорне військо.
Біліла сіль, якою кропив.
Кров – предтечею Суду.
І люди похапливо падали в пил
Під ноги Великому Юді.

Це – вірш-візія. Тематичну сторону віршів цієї групи визначає активна робота з міфологіями, які традиційно вважалися підвалинами загальнолюдських цінностей. Поет немов прагне піднятися над застиглим у одвічній нерухомості шатром небосхилу і на власні очі побачити – а хто чи що там є? Прозріння вражає: створені людьми боги і міфи такі ж недосконалі, як прості смертні. Вони можуть припускатись помилкових думок і хибних вчинків, їм притаманні мстивість, жорстокість, агресивність, зненависть, вони можуть старіти і вмирати.

Отже, збірки С.Жадана відкрили кілька особливостей авторської поетичної свідомості: ґрунтовна розробка урбаністики в найнесподіваніших тематичних і культурологічних перехрещеннях, зокрема занурення в проблему «людина і місто». Його поезіям властиве інтимне замилювання урбанікою, зокрема її деструктивними сторонами. Автор часто звертається до реалістичних образних рядів. Лірика такого типу є позасвідомо колажною, оскільки тема (тематична цитата) керує авторською емоцією, вимагаючи перетворення поета на медіума таємних міських сфер (ключовий модерністський мотив); у «Цитатнику» і в «Генералі Юді» простежуємо схильність до поетичного осмислення нової, незакутої у межі цензури дійсності. По-третє, в обох збірках вміщено вірші символічно-алегоричного характеру з виразною трагічно-іронічною тональністю (які більше характерні для збірки «Пепсі»), де джерелом

алегоризму є Біблія або образні ряди реалізму та авангарду 20-х рр ХХ ст.

У збірці «Пепсі» (1998) С.Жадан балансує між грою і серйозністю, що проявляється в розігруванні ролей численних «безмовних персонажів» при збереженні ракурсу «стороннього свідка», який спостерігає та лише іноді акцентує на своїх враженнях. Це особливо характерно для «малих притч» типу «Святий Георгій» і «Bodywork».

Обидва вірші Л.Березовчук відносять до віршів-візій, у яких переосмислюється традиційність міфологій. Міфи – носії колективної свідомості – монументальні та всесильні порівняно з людиною-одинаком. Міфи керують нашою поведінкою, стають чинниками ідеологій та концепцій, релігій та конституцій. Та коли у натхненній візії поет вивільняє свідомість людини зі стереотипів міфу, відкривається зовсім інший світ. Саме це відбувається у вірші «Святий Георгій». С.Жадан переносить на поетичний образ змія урочість та шляхетність, у міфі звично притаманну могутньому Божому воїтелю. І навпаки: святий Георгій, уособлює всю ницість почвари у людському обличчі. Тому люди, які спроможні відкинути облуду міфів, здатні розрізнити добро і зло в реальності, ідуть за добром, серцем прагнуть його, навіть якщо воно зветься «змій»:

У всіх навколишніх паствах
правлять за нього молитву,
дивляться вгору, вибігши на вулиці і левади,
неси міцно у хмарах сурму, із золота вилиту,
щоби і далі дзвеніли твої соковиті гланди.

Поява змія є чудом. Цей мотив зрочений в авторській свідомості з темою служіння Богам. Над образом змія повсякчас тяжіє етимологія біблійного сюжету: боротьба святого Георгія із Сатаною і перемога першого. Автор іде всупереч первісному концепту; змія і святий Георгій стають антиноміями іншого типу: перший – втіленням легкості, радості, земної і небесної повноти, мовчання; Георгій – єзуїтства і словоблудства, байдужості й омани.

Схильність до нових тлумачень притч, розламування усталених концептів споріднює С.Жадана з Б.Гребенщиковим («Не пий вина, Гертрудо», «Три сестри», «Змій»). Проте якщо Б.Гребенщиков, як правило, до кінця маскується за нагромадженням різнотипних етимологій, поезіям С.Жадана властиве вивернення думки:

...Святий Георгій вертається
в простору осінню квартиру,
і квилить під брамою змія,
ніби покинутий пес.

Георгій отримує перемогу над Змієм – холодністю, розсудливістю, самотньою байдужістю. Натовп і мовчання є аксесуарами змія, як самота і слово – Георгія. Так притча переростає в алегорію людини як єдності стихій світла/чуда/мовчання і темряви/самоти/слова. Це можуть бути також етапи людського існування – від змія до Георгія, «від стихійної творчості до раціонального творення».

С.Жадан розуміє, що міф – це колос на глиняних ногах. Та навіть у візіях

поет не може кривити проти правди: де панують міфотворчі енергії, там свідомість людей приречена на постійні перетворення чорного в біле і навпаки. Але це вже – про реальні трагедії сучасності, і кожен читач може інтерпретувати текст згідно зі своїми особистим досвідом та ідеологічними міркуваннями.

Вірші-візії з їхньою міфоборчою спрямованістю аж ніяк не можна віднести до «традиційних» на тлі пошуків в українській поезії 80-90-х рр. Творча постать С.Жадана у цьому контексті приваблює тим, що у своїй органіці поет не переймається болісною для естетів та філологічних пуристів проблемою стилістичної еkleктики. У відповідності до метаморфоз власного світосприйняття він послуговується засобами різних естетик.

Іншим яскравим прикладом вірша-візії є «Bodywork», у якому С.Жадан знаходить інтерпретацію теми «чаші отрути». Хоча традиційна тема ходіння Христа між люди тут зберігається майже недоторканою, хіба дещо прозаїзується, автор підводить до несподіваної розв'язки: Христа «обминає чаша» (банально: він проспав її):

Вранці приходять гурт садівників.
Повільно йдучи, обмінюються новинами.
Знаходять Ісуса. Той страшиється і жахається,
що ця чаша його проминула.

Символічний підтекст притчі розбудовує тему зайвості Христа. Автор знову ламає традиційний концепт. Перебування у Гетсиманському саду є лише черговою і вже звичною ретроспекцією для Христа (згідно із середньовічним уявленням про щорічну символічну смерть Сина Божого); несподіване звільнення від запрограмованої екзистенції стає шоком. Жаданівський Ісус уже не позбавлений свободи волі, і в цьому його трагедія.

У збірці «Пепсі» зустрічаємо і притаманні двом першим збіркам вірші-міркування та вірші-потерпання. Характерно, що поетичний всесвіт, у якому живе ліричний герой, має химерну будову. Л.Березовчук виділяє три площини цього всесвіту – «верхній», «середній» і «нижній». Вся активність – людська, технічна, космічно-природних стихій – проходить в «середньому» світі. Тут кохають, страждають, безрезультатно намагаються кудись втікти від необхідності відповідати на кінцеві питання буття; тут є країни, кордони і вокзали; саме тут людина знаходить радості та втіху; тут маячать у вічному колообігу пори року і доби, віють вітри, йдуть дощі і сніги; тут горять у безупинному русі небесні та рукотворні світила. Головне в «середньому» світі – непереборний рух, зміни.

Плинність часу, нетривкість речей та відносин, як це втілюється у віршах-потерпаннях, змушує ліричного героя не тільки мандрувати по реальному топосу, але й гарячково шукати сталих цінностей у реальному житті. Бо «верхній» світ – традиційно в міфологіях рівень ідеального – для сучасної людини недосяжний у своїй непроникливості. Показово, у віршах-потерпаннях немає образів висхідного руху: те небесне, що здатен пізнати ліричний герой С.Жадана, виявляє себе тільки в трагічному падінні. Саме про марність погляду догори і чекання допомоги звідти – один із найбільш натхнених віршів поета:

Падає сніг. Засинає лоза.
Тонко ступивши на трави і ріки,
Бог роздивляється, як зіслиза
в урвище степу обрис шуліки.
З Божого ока, зім'явши повіки –
здібний пластун – виповзає сльоза.
Вранці, без розпізнавальних ознак,
з голих дерев оббиваючи іній,
падає янгол – літун-одинак,
рушить химерну довершеність ліній,
з чим і вмирає, лишивши, однак,
срібний тривожний дюралюміній.

Але ще більш несподіваним для читача виявиться «нижній» світ – традиційна міфологема «небуття», «пекла», «помешкання померлих». Цю семантику для поета втілюють не звично підземні, а підводні нетрі, де ніколи нічого не змінюється, бо час, котрий унаочнюється подіями та рухом – відсутній. Саме у зв'язку з міфологемою підводного світу з'являються образи людей-риб та утоплеників. У такій вербальній формі поет намагається – безстрашно, бо аналітично – збагнути і осягти химерний, дораціональний, вжахуючий Хаос підсвідомості. Його отруйні випари просякають у «середній» світ, і тоді люди не здатні зрозуміти ані самі себе, ані ближніх, ані суспільно-історичних процесів, ані спромогтися на пошуки будь-якого сенсу у житті, зневірившись у його цінності:

Всяка риба мов політичний режим
починає псуватися з голови
ось і наша з тобою риба пірнає в чужий
прибережний мул.

Отже, збірка «Пепсі» продовжує розгортати й поглиблювати домінуючу тему – тему міста. Цей мотив триває на тлі майстерних пейзажів, а також постає як складник поетичних «портретів» («Donbass independent», «Богдан-Ігор»):

Ціле місто з безладдям подій і речей
застряє, ніби здобич, у пастці очей.
Але ця течія підхопила й несе,
і сумління твоє забиває на все,
за лункий водогін,
за барачних птахів...

Найвагомішою у вірші є не авторська концепція, а фактура поетичного слова С.Жадана:

Кожен домішок світла в глибинах кімнат,
господарського мила м'який рафінад,
переїзди,
веранди,
газетні рядки...

Або:

Смерть облишить тебе шамотінням води,

дозуванням броду, тяжінням біди,
телефонами, бритвою по щоді,
комунарською пайкою
у руці.

Вірш представляє фрагмент «замилування» автора словесним творенням, вгадується авторська увага до змістовності й зернистості слова. З цим творенням зустрічаємось у більшості філософсько-пейзажних поезій, а також у психомистецькому портреті «Богдан-Ігор»:

Втинаючись в глибоке тло
дитячих видив, переміщень,
з усього світла, що текло
повз очі, постає стебло,
пробивши днище.

Поезії С.Жадана не властива звукова сугестія. Він належить більше до митців зорового типу: це засвідчує перевага зорових і дотикових образів. Вірші «Богдан-Ігор», «Donbass independent», більшість медитативних «віршів-потерпань» тяжіють настроєвістю до імажинізму та сюрреалізму:

І цей напівпрогірклий мед
прозора і ядуча слина
по всьому. Березнева глина,
розмиті фарби, рух планет
і довгі описи прикмет
Отця і Сина.

Виразне тяжіння до сюрреалізму спостерігаємо у поезії «Червень дозрівав, немов зерно...». Поетична свідомість тут фіксує процес тлінності у природі – від зрілості, достиглості до творчого звільнення від форми:

...Всяка річ, здираючи емаль,
формувався, ніби пластилін,
щоб сягнути цих жахних проваль,
щоб пізнати цей високий тлін...

Пейзаж має глибокий, майже езотеричний, зміст – пізнання найдивнішої (після народження, яке приховане від свідомості) таємниці, – розлитого в природі «mortido» (виду енергії, що належить до інстинкту смерті), прагнення тліну, неухильного завершення життя. Тема смерті у С.Жадана, включена в контекст психічного існування, бо дає виток мотиву творчого злету й падіння, прагнення і реальності. Зрозумілою є об'єктивна мінорна тональність, тональність всепрощення і прийняття. «Червень...» улюблену пору року «автора» – час суміші, невстояності холодного і теплого, світлого і брудного – це типова східна зима з відлигами, зачовганим вогким взуттям, наповненими водою вибалками. Замилування містом «перехідного віку», містом дощу і снігу простежуємо і в «Генералі Юді», і в «Цитатнику». «Пепсі» в цьому є ще показовішою збіркою.

Всі пейзажні поезії об'єднує це сіре, сумішкове, перехідне тло:

Бачиш за склом весняне розмаїття –
сірі шинелі піхотного полку.

Жвавий двірник над рештками сміття
губить мітлу, мов незрячий голку.

У змінності життя природи і міста автор прочуває якийсь таємний, символічний зміст. Не випадково поетичне «я» у таких творах розсосереджене, як божественне начало в природі. Урбаністичні пейзажі переростають у символічні малюнки-узагальнення Тлінності Часу, Простору, як, наприклад, у вірші «Динамо Харків»:

Крапле дощ – терпка сукровиця
з Господнього тіла. Тьмяніють лица.
Міста порожніють. Йдучи по лезу
свого виживання, залишки плебсу
кидають квартали скніти в ремонті.

За А.Білою образ міста в цій поезії конотується з образом Каїна, алегорією злочину спустошення і протистояння божественному началу. Каїн – це образ «призупиненого руху, зволікання, паузи всередині зими»:

В розбитих будинках скалічений Каїн
шукає вцілілі речі. Камінь
в підмурках Вітчизни хиріє. Натомість
тверднуть дерева, гусне свідомість,
і час іде, як загиблій вояк
в чергову атаку, тобто – ніяк.

Занурення в предметність застигаючого світу набуває загострених, іноді надривних експресіоністичних рис, як у вірші «Тереза»:

Теплі циклони, мов слід поцілунку,
гоять природи розхитаний нерв.

У поетичному світі С.Жадана відкривається інша площина стосунків, яка постає медитацією на тему причетності до покоління:

...Все, що миналось, і все, що всотав –
мапи держав, ворожіння на слові,
стоси листів, повітові міста
зібраний епос, важка промисловість,
вся анатомія, чесність і совість,
вся переповненість, вся висота.

Творець здатний вмістити всю повноту причетності до покоління. На чуттєвому, навіть фізіологічному, рівні це біль, надрив, страждання. За надто малий проміжок часу виявилось, що дійсність України стає зовсім не такою, якої прагло молоде покоління справді нових українців – творча генерація дев'яностих. Цим гірким досвідом проймається лірична рефлексія поета:

Ми відкривались, творили шпарки.
Теплі вітри мимоволі занесли
смуток у душі, мов мед у соти.
Як ми трималися, Бога ради! –
попри усі божевільні гризоти,
попри задрочки рядянської влади.
Цим і завершилось. Тлінь мажорна,

стишена хвиля, сутінь озерна.
Схиблений час розтинає, мов жорна,
спільного досвіду темні зерна.

Отже, присмак причетності до епохи – наскрізний мотив лірики С.Жадана – лейтмотив замкненого стражденного простору, «замкненого-в-собі» болю за сучасне. І вже на ґрунті цього ліричного стану постають інші мотиви: творець та історія, самотність і повнота існування, тема міста.

На відштовхуванні та притягуванні 1990-х і 1960-х складається культурософія українського постмодернізму. В її основі – ситуація змінюваності, міграції, детериторизації. Іншими словами, український постмодернізм утілює бажання бути не «вдома», а «в дорозі». Визначальними ознаками такої ідеології є інфантильність і бездомність. Найвиразніше цю бездомність втілив С.Жадан. «Принципова відмінність між шістдесятниками й дев'яностниками в тому, що перші не мали батьків, оскільки ті не повернулися з Другої світової війни, й, отже, жили бажанням мати батька, інші – мали батьків, але втратили в них віру й бажали б повернення молодості своїх батьків, часів хіпі. Звідси метафізична проблематика дороги, повернення минулого та фрагментарна свідомість сучасної людини».

У творах С.Жадана яскраво простежується травматичність підліткової свідомості, яка боляче реагувала на зміну культурних і світоглядних орієнтирів. Особливо значущим на посттоталітарному просторі 1990-х років стало своєрідне повернення періоду «хіпі». Це «період війни і відбудови» для покоління, якому довелося переживати кризу довіри до батьків і до спадщини, яку ці батьки охороняли та зберігали впродовж довгих радянських років. За короткий часовий відтинок виявилось, що дійсність України стає зовсім не такою, якої прагло молоде покоління справді нових українців – творча генерація дев'яностих.

Однією з основних рис світобачення дев'яностників є заперечення сьогочасної дійсності як неадекватної нагальним потребам людини: реальний світ не може дати письменникові нічого, крім розчарувань та болю. Це стосується і моральної сфери (девальвація етичних цінностей), і світоглядних орієнтирів, і естетичних вимірів. Перманентне знецінення будь-якої світоглядної перспективи, заснованої на досвіді попереднього історичного розвитку і на утопічних чи антиутопічних моделях майбутнього, позбавляє людину ґрунту, точки опертя, загострює відчуття всеохопної плинності.

Творець здатний вмстити всю повноту причетності до покоління. На чуттєвому, навіть фізіологічному, рівні це біль, надрив, страждання. За надто малий проміжок часу виявилось, що дійсність України стає зовсім не такою, якої прагло молоде покоління справді нових українців – творча генерація дев'яностих.

Протягом перших кількох сторінок — цілком може скластися враження, що роман «Депеш Мод» написано невідомо навіщо, невідомо для кого. Але у С. Жадана ніколи нічого не буває надто просто, навіть коли здається навпаки. Трохи уваги, трохи терпіння. І ось за всіма цими дивакуватими персонажами, неймовірними, але такими реальними обставинами, реакціями, словами

постають – ми. Люди, яким хочеться жити – не має значення, 19 вам років, або 30, або ж 52. Жити. Не заради високої мети, докладно викладеної в програмах проповідників всіх сортів, від релігійних до політичних та психіатричних – класи, власне, на ці їхні програми. Якщо коротко, то можна сказати так: не можете допомогти – то не заважайте.

Втративши довіру до батьків, «дев'яностики» вже не переживали Едипового комплексу, адже образ батька й без того вже був розвінчаний, існував десь у справжньому житті, якого «дев'яностик» був позбавлений. Роман «Депеш Мод» літературознавці, зокрема Р.Харчук, вважають найвдалішим у С.Жадана, написаний у формі щоденникових нотаток автобіографічного оповідача упродовж трьох днів – з 17.06.93 по 20.06.93. Це розповідь про те, як двоє приятелів – Собака Павлов, Вася Комунист і автобіографічний оповідач шукають Карбюратора, щоб повідомити про самогубство його вітчима. Насправді цей текст має на меті розказати про ще одне «нещастя», «втрачене» покоління, яке, на думку С.Жадана, Сатана «викидає із цього життя, як гнилі овочі з холодильника».

Прозаїк, апелюючи до щирості, просто хоче, щоб замість Сатани з'явився хтось до нього прихильніший. Зрозуміло, про жодне соціальне узагальнення у цьому разі не йдеться, а доводиться мати справу з відвертим сатанізмом, який має сигналізувати – «ситуація молоді нестерпна».

У романі «Депеш Мод» батько взагалі відсутній, але десь далеко існує його тінь – вітчим на похорон якого нібито має їхати один із персонажів. Батько може існувати як частина системи, скажімо, як Марусин батько-генерал, котрий забезпечив доньку «мінімальним набором протезів і штучних щелеп для більш зручного пересування по цьому життю». Бюст Молотова в цьому випадку легко замінює такого батька, і «два нещасні обдовбані створіння – Маруся в фірмових драних джинсах і футболці з ролінг стоунз і Молотов, член ЦК, старий гедоніст, любитель коктейлів» опиняються поруч. Бюст Молотова, викрадений із заводу, замінює образ батька-вітчима. Мати в цьому світі так само відсутня, її спровокували попсовою любов'ю, майже ідентичною людоджерству. «Захавали маму», – як говорить один із Жаданових персонажів:

– Захавали маму, – задоволено каже Вася, так, ніби підтвердились якісь його підозри щодо цього світу.

– Хто захавав?

– Ну, ці – Степан Галябарда.

– Та ладно. Це ж вони так просто.

– Нічого не просто. Чуєш, що кажуть – трішечки солоні».

Так коментує він «трішечки солоні» мамині очі в пісні майже анонімного С.Галябарди «Мамині очі».

Отже, бездомність – це життя, коли поруч хотілося б когось відчувати: «Я знаю, що все залежало тільки від нього, тому що коли мені й доводилось відчувати поруч із собою чийсь присутність, то саме його, хоча я особисто куди більше потребував чиеїсь іншої присутності».

Т.Гундорова назвала С.Жадана сумним клоуном, панком і революціонером безпритульного покоління, вважаючи, що безпритульність покоління 90-их

зумовлена відсутністю батька і матері, безкінечними мандрами, втратою довіри до світу дорослих, у якому водночас із перебудовою проявилась і власна невикоріненість у бутті. Вона наголосила, що саме ці відчуття зумовили появу панк-культури – інфантильної культури дорослих чоловіків, які граються в дитячі ігри.

Жаданів протест бездомних спрямований проти влади офіціозу та проти масової культури – визначальних сил життя 1990-х. У такій постмодерній сучасності, «якщо ти не цікавишся шоу-бізнесом і макроекономікою, тебе просто вважають за симулянта і дезертира, який становить пряму і безпосередню загрозу суспільству».

Завоювати й полонити такого громадянина покликана масова культура, демократія та громадянське суспільство. Отже, С.Жадан творить своєрідну паралельну реальність: його персонажі вічно мандрують, зустрічаються, переносять один одного, ночують на чужих кухнях, просто знайомляться, і принада спонтанних імпровізованих знайомств «полягає в їхній щирості, відвертості й ненав'язливості».

Жаданів герой на межі щирості й людської екзистенції, себто життя «останньої людини». Вічний Підліток – таку антитезу західній старій культурі подає С.Жадан. Його герой, що повсякчас мігрує, усвідомлює оманливість постмодерного світу, адже й антиглобалізм, і боротьба з маскультурою є неминучими запрограмованими елементами західної цивілізації, оскаржує масову культуру: «героїчні підлітки намагаються створити опір, ведуть боротьбу, організують підпілля, навіть не помічаючи, що джунглі, з яких вони намагаються вирватися, зроблені з якісної бутафорної гуми, обробленої протипожежним розчином».

Він іронізує: «ви недопрацьовуєте, відверто недопрацьовуєте, збудовані вами в кінопавільйонах барикади, інсценізована вами боротьба між респектабельністю і бунтарством, сплановані та проплачені вами на багато років вперед поколінням, релігійні та міжетнічні конфлікти» є моментами «великої мильної саги, котрій ви безуспішно намагаєтесь надати рис епопеї і трагедії».

Він захищається від суцільної заідеологізованості демократії: «я не люблю, коли в побутовому, скажімо, алкоголізмі чи побутовій, скажімо, невлаштованості вбачають жест і знак».

Він фантазує: «Моя б воля, я побудував би яку-небудь ідеальну Китайську народну республіку, але без підараса Мао, щоби там не було ніяких бойз-бендів, селф-мейд-менів, мідл-класу, інтелектуалів й андерграунду, натомість – прості емоції, просте спілкування, секс без презервативів, економіка без глобалізму, парламент без зелених, церква без московського патріархату, а головне – ніякого кабельного телебачення...».

Отже, С.Жадан – виразник духовної безпритульності. У «Депеш Мод» йдеться про свободу від обов'язків, які навіюють нудьгу, освіти, рівень якої вкрай різкий, роботи, якої немає, батьківської опіки, бо батьки її самі потребують, батьківського авторитету, який відсутній, родинних зв'язків – родина завжди обтяжує. Життя молоді, за С.Жаданом, зводиться до нічного

богемного існування – багато водяри, драпу, мату і безпритульності. У творі йдеться про повалення ідолів, псевдобатьків (Молотова – батька).

Оповідь у романі «Депеш Мод» переважно безтурботна, весела, дотепна. Іноді – щемлива і сентиментальна, просування героя і його покоління крізь повітря нагадує рух пропагандистського слимака, що відповзає на Захід. С.Жадан рішуче стирає межі між життям і текстом, між «жити» і «писати».

Не обов'язково погоджуватися з С.Жаданом і розділяти його похмурий погляд на людину і навколишнє дійсність, не обов'язково повторювати за ним, що над нами у темних небесах є наш черговий сатана, єдиний, в кого можна вірити, – але треба слідом за автором «відчути тупу біль безнадії». Але всі ці підсумкові слова сказані в кінці книги, а в основному розповідь складається з божевільних сценок, ідіотичних діалогів, часто сміховинно смішних, і гумор прояснює роман, відкриває в темних небесах віконця і прорізи. Якщо ж говорити про суто літературних джерелах тексту, то досить згадати епізод, в якому герой-оповідач заснув в електричці та й побачив у сні ангелів, і все стає ясно. С.Жадан вірний послідовник Венедикта Єрофєєва, і поєднує іронію з гротеском, ліричну сповідальність з сарказмом, гумор з екзистенціальним жахом.

Суперечність між минулим і сучасним в романі «Ворошиловград»

У творчості С.Жадана не вистачало жанрового роману із цікавим сюжетом, чітким викладом і великою кількістю сторінок. Зазвичай письменників оцінюють, в першу чергу, саме за такими творами. Наявність подібного роману дала би можливість назвати харківського письменника не тільки культовим поетом, але і культовим прозаїком. На відміну від своїх попередніх прозових книг, в новому романі автор звертається до цікавих історичних аспектів, пов'язаних із розвитком та функціонуванням джазу на Сході та Півдні України. Книга присвячена маловідомим сторінкам культурного становлення Ворошиловградщини та Донеччини й показує Донбас як батьківщину українського джазу та соулу в контексті духовного становлення неповторної донбаської ідентичності. Життя в дорозі між двома державами спонукає до нових роздумів та нових книг.

Щойно написаний роман під назвою «Ворошиловоград» – про життя людей, що живуть в інертних містечках східної України.

Це певна ландшафтна порожнеча, певні западини часу та простору, які треба чимось заповнити, де час зникає і виникають такі чорні діри. Власне про ці спроби заповнити ці чорні діри, ці спроби дослідити їх, власне і ця книга. В романі читач не знайде ані слова про політику, яка, на думку Жадана має стосуватися письменника тільки коли він оплачує комунальні послуги. Соціальні романи – річ складна. Їх герої завжди є унікальним інструментом, за допомогою якого можна передати взаємозв'язок історичного процесу та конкретних обставин – біологічних індивідуальних чи випадкових. Не останню роль відіграє життєвий досвід героя, вміння маневрувати, приймати чужі правила гри чи встановлювати свої. «Правила мають сенс до часу, поки їх дотримуєшся», – услід за міркуванням Германа мимоволі погоджуєшся, що обмежувати чи не обмежувати себе в будь-чому залежить лише від нас самих.

У «Ворошиловграді» є три означені категорії: пам'ять, смерть та релігія, – які міцно пов'язані та створюють спектральну, моментами сюрреалістичну, емоційну канву. Категорії пам'яті та смерті виринають в епізоді з загадковою футбольною командою – давніми друзями головного героя, – у складі якої Герман грає у футбол, а кількома днями пізніше бачить прізвища більшості з них на цвинтарних пам'ятниках. Ця химерна, майже містична алузія, напевно, означає те, що людина повинна сьогодні пам'ятати минуле задля майбутнього, незважаючи на те, де вона і що з нею відбувається. Третьою характерною, хоч і не наскрізною, лінією в романі є релігія. Сектантський священник, який мимоволі вгрузає у місиво проблем, пов'язаних із рейдерськими «розборками»; циганський похорон: співання псалмів й гімнів на ньому – зображені автором з іронією, сарказмом та гумором. Таким чином, знову показано парадоксальність та нікчемність деяких людських вчинків, яким передує вибір. Усе у «Ворошиловграді» С. Жадана оформлено за незмінною схемою оповіді, яку віддавна практикує автор твору. Ось головний герой на ім'я Герман Корольов в обов'язковій військовій куртці. Ось його обов'язкові друзі-напарники, обов'язкова старша жінка, обов'язкові проблеми (свої та чужі), обов'язкова остання територія, яку треба обороняти, і тоді обов'язково з'явиться почуття

чесно виконаного обов'язку, яке наш герой «востаннє відчував у третьому класі місцевої школи, коли їх вивозили збирати яблука в радгоспних садах». Одне слово, усе як завжди. «Мені 33 роки, – значить Герман. – Я давно і щасливо жив сам, з батьками бачився рідко, з братом підтримував нормальні стосунки. Мав нікому не потрібну освіту. Працював незрозуміло ким. Грошей мені вистачало саме на те, до чого я звик. Новим звичкам з'являлись було пізно. Мене все влаштовувало. Тим, що мене не влаштовувало, я не користувався. Тиждень тому зник мій брат. Зник і навіть не попередив. По-моєму, життя вдалось». Не дивно, що констатація життєвих досягнень у героя роману така ж ляконічна: «Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами». І лише завдяки тому, що нашого Германа досі дивує, як усе в його житті «ніби повторювалось, поверталось назад – назад в нікуди, назад у порожнечу» оповідь рухається до свого невтішного кінця. Ну, а коли авторові набридає «виробнича» бодяга з історією про бензоколонку, він згортає її, розпочинаючи наступну. Та навіть якби у Жадана вийшла суцільна оповідь, що справді тягне на роман, а його героєві вдалося, відцуравшись мандрівної долі, осісти на своїй малій батьківщині, мало що при цьому б змінилося. «Коли ловиш життя за хвіст, – справедливо вважає наш герой, – найменше думаєш, що з ним потім робити». Адже воно не завжди буває цікавішим за свій власний опис у черговому романі-репортажі.

Розважити сюжетне дійство у «Ворошиловграді» допомагають декоративно-художні прикраси тексту, себто фірмові авторські порівняння і метафори. Так, під час оповіді героя про чергову пригоду з елементами кримінальної авантюри перед читачем понуро пропливають обставини місця з обов'язковим гастрономічним відтінком. Тут вам і «жовте, ніби вершкове масло, сонце», чії «гарячі смуги тяглись підлогою, ніби розсипана мука», і «небо, схоже на томатну пасту», і «сірі, як мокрий цукор, партійні будні», і «жирні фініки, схожі на тарганів». У Жадана навіть описи природи мають якийсь бакалійний присмак безпритульності: «поля, густо политі сонячним медом, свіжа зелень балок та залізничних насипів, золото річкового піску й столове срібло крейдяних узбережж», а також комахи, які «перебігали поверхнею води, наче рибалки взимку сірою кригою». І герою роману, попри критичну ситуацію і відповідальність, яка звалилася на нього, «мов родичі з вокзалу», завжди «дуже хотілось гарячої піци».

Роман С.Жадана «Ворошиловград» наповнений пригодами, розмовами і промовами, гімнами, сексом і кочівниками, комерсантами і рейдерами, авіацією і футболом, метафорами і сюрреалістичними візіями, джазом, коліями, кукурудзою та багатьма іншими визначальними речами і важливими деталями. Все це в лінійному хронологічному викладі подій тісно переплетено й пов'язано. Тому нещодавня назва Луганська на тлі подієвого розмаїття асоціюється не так із нині всіма забутим Ворошиловим, як із ворушінням, неспокоєм. Цей заголовок, розпадаючись на дві сутнісно і стилістично далекі частини – на приземлене, теперішнє ворушіння і древній, урочистий град (в значенні місто) – відбиває наскрізну амбівалентність на всіх рівнях тексту. Роман соціальний і, водночас, ліричний; письмо реалістичне, але таке, що часто

непомітно, ненароком стає сюрреалістичним, а потім, ніби й нічого не сталося, повертається назад у русло реалізму; серйозна епічність тут сусідить із пародією, проповідницька урочистість – із гротеском; напругу небезпеки, смерті може супроводжувати сміх або секс.

Цей роман, у якому від початку до кінця події й обставини змінюються швидко, кардинально і непередбачувано. Також можна було б порівняти з арканом танцем, у якому поступове наростання руху (танець виконують чоловіки, ставши колом, поклавши руки на рамена один одному) досягає максимальної кульмінаційної швидкості і, завмерши, завершується викиданням сокири. Круговерть подій у романі С.Жадана обриває постріл.

Час роману – теперішній. Відправні топонімічні точки – Харків і Ворошиловград, однак назва містечка, довкола якого обертаються головні події, невідома. Падає в очі під час прочитання роману – це зовсім не схоже на попередні книжки письменника. Попри те, що книгу можна відкрити на будь-якій сторінці, і пізнати фірмовий стиль С.Жадана, автор цього разу пише значно серйозніше і реалістичніше.

Варто зазначити, що книга зовсім не про радянський Луганськ, як може здатися із назви. С.Жадан, за старою звичкою, дав назву своєму твору від стороннього мотиву, який не має стосунку до основної сюжетної лінії роману. Ворошиловград – це певний фантом, дитячий спогад головного героя, місто з вітальної листівки, у якому він навіть жодного разу не був.

Головний герой роману 33-річний Герман – самотній чоловік із незрозумілою роботою. Його брат несподівано вирушив за кордон, нікого не попередивши про це. Тепер бізнес брата, заправка на околиці їх рідного Богом забутого містечка, належить Герману. До того ж заправку погрожують забрати місцеві рейдери – кукурудзяники. Герман вирушає у своє рідне містечко і пірнає у світ власних спогадів і ностальгії, старих друзів і знайомих - світ свого минулого. Згодом, об'єднавшись усією місцевою громадою, вдається дати опір рейдерській загрозі. Після кількох місяців перебування у містечку головний герой розуміє, що його минуле стає його теперішнім і, ймовірно, його майбутнім.

Хоча автор і не згадує назву містечка, не так важко здогадатись, що мова йде про рідне місто С. Жадана Старобільськ. Все що стосується міста – його вулиці, околиці і особливо мешканці, описані з теплом та щирою ностальгією. При тому ці емоції не є напускними і показовими. Стає зрозуміло, що настільки щиро можна писати лише про щось твоє, рідне, сповнене особистих сентиментів та особистої ностальгії.

«Ворошиловград» – книга про те як впевненість у вчорашньому дні може тримати людину у житті:

« – Ти ж, мабуть, хотіла поїхати? Що тебе тут може тримати?

– Ну як що? - відповіла вона подумавши. - Завжди є речі, котрі нас тримають.

– Ну послухай, тримає, як правило, впевненість у завтрашньому дні. В тебе є впевненість у завтрашньому дні?

– Ні, – призналась вона, – немає. Але в мене є впевненість у дні вчорашньому. Іноді вона теж тримає.

Про те, що згуртованість і відчуття плеча твоїх друзів і близьких здатні перемогти будь-яку загрозу.

Книгу С. Жадана «Ворошиловград» було визнано «Українською книгою року Бі-Бі-Сі 2010». На користь книги С.Жадана свідчить не тільки майстерність подачі, тонкий іронічний гумор і проста вишуканість мови письменника, до яких його читачі загалом вже звикли. Але також і актуальна для нашого суспільства, проста та разом із тим глибока ідея твору. Так її описав сам С.Жадан: «Це роман про пам'ять, про важливість пам'яті, про безперервність пам'яті, про те, що потрібно пам'ятати все, що з тобою було, і це тобі дозволяє якось формувати своє майбутнє. Роман про те, що потрібно захищати себе, своїх близьких, свої принципи, свою територію, своє минуле, своє майбутнє. Це роман про опір, роман про протистояння, про захист своїх принципів від зовнішнього тиску».

Коли ж до правди, то новий роман Жадана присвячений старим радянським примарам, які на кожному кроці переслідують головного героя. Неіснуюче місто-примара Ворошиловград, в якому минуло його дитинство. Примари друзів з минулого, з якими Герман спочатку грає в футбол, а потім виявляє їхні прізвища на могилах місцевого цвинтаря. Нарешті, примарний брат, до якого він приїхав, і який так і не з'являється протягом дійства, а згадка про нього потроху вивірюється з пам'яті. Ну, а залишаються ті самі, наразі вже братові примари – баби, борги і вороги – які, наче старий одяг, доводиться «доношувати» нашому героєві. І якщо в одну й ту саму річку пам'яті йому не випадає увійти двічі, то вляпуватись у те саме лайно доводиться аж до самісінького фіналу.

Отже, роман "Ворошиловград" – справжній роман з традиційно-жанрової точки зору. Їх у нас зараз не так вже й багато пишуть. Об'ємний текст, розлога сюжетна лінія, декілька часових шарів, купа абсолютно незайвих персонажів, текстуальні красоти, переконлива атмосфера, афористично сформульовані ідеї. "Ворошиловград" – ще один твір з очима на потилиці. Тільки тут об'єкт уваги буремні дев'яності з усіма їх недоліками та, вперто натякає текст, перевагами. Роман наскрізь просякнутий ностальгією. За тими часами, як дерева були вищими, трава зеленішою, а люди – іншими. Коли більше було довіри, справжньої дружби, почуття ліктя та щирого, неплakatного, колективізму.

Специфіка світосприйняття С.Жадана у романі «Гімн демократичної молоді»

Книга «Капітал» С.Жадана унікальний літературний примірник, який не схожий на традиційну вітчизняну прозу. С.Жадан, як організатор актів громадянського протесту, в цьому виданні описує соціалістичний реалізм так, як ніхто інший до нього не посмів. «Капітал» – для тих, хто протистоїть системі і не відмовляється від своїх звичок у що б то не стало. До книги увійшов роман «Гімн демократичної молоді». Герої С. Жадана занадто мало платять податків, надто мало заробляють, надто багато ризикують і надто мало спроможні на справжній учинок, щоби впевнено заявляти про себе, вони за життя можуть потрапити хіба що в напіваматорський порнофільм і в кримінальну хроніку, але вже здебільшого після смерті. Проте автор приготував їм нечуваний подарунок, щось, про що вони вже давно не насмілюються навіть мріяти — він пише про них так, як ще зовсім нещодавно писав про самого себе в жанрі "нон-фікшн". І не в якомусь там репортажі — він складає на їх честь "Гімн демократичної молоді." Іще одна важлива тут річ – здоровий дух протиріччя, притаманний чи не кожній творчій людині. Попри згадані вище тенденції поширення елементів лівих поглядів у деяких середовищах молоді української інтелігенції, ці тренди меншою мірою стосуються письменницької тусівки. Зі зрозумілих причин, через потребу мовно-культурного самозахисту, ці кола традиційно більш схильні симпатизувати правим ідеям.

Можна припустити, що більш концентрованими були праві й національно-демократичні погляди того середовища, з яким С.Жадану доводилось мати справу в дев'яності та на початку двотисячних років. Немає сумнівів, що саме залізобетонність і нудність значної частини української інтелігенції, базована багато в чому на правих поглядах, стала одним з каталізаторів використання С.Жаданом лівої риторики. Це нагадує мені, як на одну акцію проти міліцейського свавілля, побиття людей при затриманні, тортур і вбивств у відділках прийшов дядько у вишиванці й заношених брюках, з державним прапором, скляними очима і плакатом „Владу – нації!”. Він ходив серед людей і монотонно викрикував написане на плакаті гасло. Серед учасників акції були й ультраліві, й ультраправі, й помірковані люди, відповідно всі по-різному ставилися до формулювання „Владу – нації!”. Але в усіх без винятку недоречний і неадекватний дядько викликав лише сміх і жодного бажання солідаризуватися.

У цьому романі немає жодної згадки ні про одного, ні про іншого лідера соціалістичного табору, та й, чесно кажучи, молодь (судячи з книги, це поняття охоплює людей віку від 25 до 45 років, але здебільшого молоддю письменник вважає тридцятилітніх, тобто своїх однолітків) якимось не назвеш "демократичною".

В основному йдеться про тих, хто починав на початку дев'яностих у вуличних бандах, возив товар на польські базари й "кришував" гуртожитки та торговців на ринку, а нині, коли ситуація змінилася, герої С.Жадана намагаються знайти себе в тому, що прийнято називати "бізнесом". Але їхній діяльності, описані С.Жаданом, більше підходить назва "анти-бізнес" хоча б

тому, що вона не приносить, а забирає гроші, примножує проблеми з податковою, пожежниками й братками-"суперсероксами".

Роман «Гімн демократичної молоді» являє собою шість новел, які щільно переплетені персонажами – це з'ясуєш уже десь ближче до середини, можливо тоді, коли в іншому оповідання читаєш «брати Лихуї» і розумієш, що це не могу бути простим збігом, як приміром «Віка», чи «Горбань». І ось ця інтонація – з точки зору мешканця великого міста – та сама улюблена реакція впізнавання своїх знайомих у героях чужих оповідей і щоденних відкриттів про те, що, попри висотки, тролейбуси і ліфти, ти живеш на такому обмеженому клаптику землі, де всі люди – якщо не брати (в сенсі Лихуї), так сусіди, колишні коханці, однокласники та колеги з однієї профспілки, і всі «мечтою о мире живут».

Власне, саме ця інтимна інтонація впізнавання свого в чужому – у книзі домінує. Як зазначено в анотації «Гімн демократичної молоді» це «шість ліричних історій про розвиток середнього бізнесу в умовах формування відкритого суспільства. Сюжет книги поєднує в собі ліричну оповідь з фаховим публіцистичними розвідками, присвяченими легалації тіньового сектору економіки». Таку анотацію міг написати тільки сам Жадан, та ще й приписати «ідеальне читво для домогосподарок». І річ не в тім, що ця книжка не про бізнес, не про відкрите суспільство, і вже напевно не про домогосподарок – хоча все це в ній є.

У структурному плані кожна новела (назвемо їх так, бо, навіть не будучи об'єднаний в роман, жоден розділ нічого не втрачає), це історія і формула, виведена з цієї історії. Формули стосуються найважливішого: любов, довіра, смерть, відчай, поділ людей за ієрархією і того, як з усім цим жити. Історія кожного окремого персонажа – це розповідь про те, що не буває чужих історій (так само, як не буває незнайомих людей). Бо кожна чужа історія – виявляється відповідно на запитання. Підставами для висновків. А кожна така підстава, кожен подібний досвід, як говорить одна з героїнь С.Жадана, як сліди від куль в тебе на тілі – «завжди видно, скільки разів тебе хотіли убити».

Збіркою “Гімн демократичної молоді” С.Жадан продовжує нагнітати критичну масу естетичних альтернатив, що врешті має привести, як сказали б раніше, до “незворотніх змін” у художній свідомості й засвідчити новий стиль української літератури, що орієнтується на повне, абсолютне видалення кордонів між суб'єктивною (віртуальною) та соціумною (об'єктивною) реальностями, на розуміння того, що художній текст є такою ж самою умовністю, як і те, що називають зовнішньою дійсністю, або такою ж реальністю, як і ця дійсність, і що в цьому сенсі вони (себто текст і дійсність) виступають рівнозначними, паритетними величинами.

До “Гімну демократичної молоді” увійшли оповідання-розділи “Власник найкращого клубу для геїв”, “Балада про Біла і Моніку”, “Сорок вагонів узбецьких наркотиків”, “Особливості контрабанди внутрішніх органів”, “Хай священник договорить, все найсмішніше там у кінці” та “Металіст” лише для білих”, специфіка яких у тому, що їхні назви мають доволі умовне й приблизне відношення до їхніх текстових реалій, себто ці оповідання могли би мати дещо,

частково або й зовсім інші назви, і нічого б у сприйнятті цих текстів не змінилося. Це також, до речі, один з естетичних прийомів С. Жадана, який прекрасно усвідомлює, що українська література трималася й продовжує триматися на десятилітніх і столітніх стереотипах, і що давно настав час їх зруйнувати та відкинути, як архаїчні й бруталні кайдани. Та і самі тексти, що склали збірку, асоціюються з процесом розхитування, розпилування, зрубування стереотипових засад, що споконвічно застосовуються в літературі. Оповіданням, що сформували “Гімн демократичної молоді”, властиві цікаві рішення у сфері текстової організації. Вони у буквальному сенсі змонтовані з фрагментів, що можуть бути і пов’язаними, і майже не пов’язаними між собою та становити як текстову цілісність, так і текстову федеративність аж до появи префікса “кон”.

В усіх оповіданнях С.Жадан відмовився від поняття й наявності абзацу, як у значенні “відступ управо на початку першого рядка для відокремлення однієї частини тексту від іншої”, так й у значенні “частина тексту між двома такими відступами”. Навіть діалоги у фрагментах він подає, я б сказав, конгломеративно – суцільно, без структурного виокремлення, в єдиному текстовому потоці-річищі (“Власник найкращого клубу для геїв”, “Сорок вагонів узбецьких наркотиків”).

А в оповіданні “Металіст” лише для білих” є ще одна стильна структурно-побудовча “фішка”, сутність якої у тому, що низка фрагментів, яка передуює історії, позначеній фразою-початком “Була у мене подружка, артистка цирку...”, поєднується між собою у доволі нетиповий, більше того, рідкісний синтаксично-смісловий спосіб: після текстового періоду, що завершується традиційною крапкою, наступний відкривається нетрадиційно – малою літерою; і навпаки, після фрагменту, який не підсумовується розділовим знаком, іде фрагмент, що розпочинається з великої літери. Як ще раз потверджує актуальна українська поезія, проза, есеїстика, драматургія, усі норми/ закони/ канони є умовними, особливо й насамперед у літературі, передовсім найновітнішій. Також усі канони нагадують, що за власною природою вони провокативні, позаяк рано чи пізно передбачають своє подолання. Інакше кажучи, спочатку ті, хто дотичні до ніші літератури, вчаться писати тексти, а згодом намагаються забути, як прийнято їх писати. І це теж є безперечним складником і чинником мистецтва. Й, між іншим, не тільки сучасного.

У “Гімні демократичної молоді”, як і в “Депеш Моді”, С.Жадан продемонстрував найприкметніші якості своєї прози – філігранне відчуття слова, текстового періоду, контексту; гостроту і контраверсійність зорово-мисленневого ракурсу; іронічно-сміхову інтерпретацію сутності зображуваних реалій; розширення комічних частот до амплітуди трагікомічності; розробку вихідних контурів і ситуацій, що приваблюють своєю алогічністю, екстравагантністю, аномальністю, парадоксальністю, атиповістю, ірраціональністю; тяжіння до масштабів гротеску й гіперболізації, що вони з невідпорною послідовністю трансформуються у картини художнього абсурду,

який, виявляється, зовсім не проти, щоб ситуативно переходити в граничний абсурд із додатком “чорний”.

Збірка оповідань “Гімн демократичної молоді”, при всій самобутності й самодостатності окремих її епізодів, при всій її структурно-композиційній дотепності, на тлі “Депеш Мод” все ж таки виглядає не такою виразною і менш харизматичною. Чимало фрагментів у ній буквально бринить неприховано анекдотичним гатунком і провокує паралелі з нині модним на естраді розмовно-розважальним жанром. Її розділи-оповідання, хоча й насичені матеріалом-фактажем, що невимушено розміщується на території між прапорцями “гостроактуально” й “прикольно”, все ж відзначені поквалітивістю, неглибокою і недосконалою продуманістю. Виникає навіть враження-уявлення про похідну природу збірки, оскільки в ній відчутне поєднання показових тенденцій Жаданової стилістики, доволі ґрунтовно розроблених у двох попередніх прозових текстах.

Цією збіркою, як і раніше, С.Жадан підтверджує статус вельми артистичної у своїй різноплановості натури: з одного боку, він виконує функцію мінера, який цілеспрямовано підриває територію сталих уявлень про літературу, а з другого, займається креативом, виступаючи в іпостасі літературного кутюр’є, який пропонує власний стиль, власний дизайн і, врешті, власну естетичну культуру, мається на увазі культуру з префіксом “контр”. Проте у випадку з “Гімном демократичної молоді” пропонований літдизайн стосується не засадничих начал і постулатів, а лише аксесуарів, що удотепнюють загальний стильовий формат.

“Депеш Мод”, “Гімн демократичної молоді” у єдиному контексті взяті й у взаємних проєкціях співвіднесені, можуть бути порівняні з компакт-диском, на якому записані саундтреки свідомості, свідомості С.Жадана, “я”-оповідача, інших іменних і безіменних, але від того не менш потрібних персонажів, що грають на сцені цих прозових текстів. Свідомості реального життя з усіма його затемненими, натуралістичними, вибуховими, експансивними, скандальними, абсурдними й безжальними виявами. Свідомості альтернативної естетики, що настійливо виборює й відстоює своє “місце під сонцем” у популяції естетичних ідей, концепцій, цінностей.

Це проза, що не могла не з’явитися і, відповідно, не стати предметом аналітичної уваги. Це проза, що їй зазвичай або завжди (завдяки сплескам експресивності та феєричності) відведені більш-менш помітні ролі у галавиставі літературного руху. Проте поки небагато підстав припускати, що вона виконуватиме роль його першої партії.

«Гімн демократичної молоді» – це збірка, до якої увійшло шість оповідок про розвиток “демократичної” держави та курйозні наслідки цього. Гумор С.Жадана неможливо порівняти ні з чим, і можу з впевненістю сказати, що в цій книзі він найгостріший порівняно з усіма попередниками. Інколи тільки обтяжує купа нецензурщини та величезна купа перебільшень, що давно вже можна охрестити стилем С.Жадана. Тож, книга розпочинається з “Власника найкращого клубу для геїв”. Трагічна історія про двох бізнесменів-невдах Гоги та Саніча, а також їхнього “вдалого” арт-директора Славіка. Є просто шикарні

моменти оповіді, які хочеться перечитувати знову і знову. Але найбільше вражає початок твору - це розповідь-роздум С. Жадана про розпач, бабки, борги та "нашу з тобою державу". Наступна розповідь – "Балада про Біла та Моніку". Читаєш і дивиєшся, де стільки епітетів знаходить автор? Ну, в якому словнику? Нам здається, що остання частина цієї оповідки "вклеєна" Жаданом як бонус для того, щоб задуматися врешті-решт, "Люди куди ми йдемо"? "Особливості перевезення внутрішніх органів" – це своєрідний показовий приклад того, які закони діють у нашій країні, дуже вдале висміювання цього та знову ж, нагода замислитися над проблемою "дороги в небуття". Розповідь, знову ж, поєднує кілька драматичних ідей, які автор намагається донести до нас. Ну, перша проблема – розлука та розпач і методи подолання цього. Інша ж – проблема корупції. Завершується наша подорож у світ розвитку середнього бізнесу в умовах формування громадянського суспільства оповіданням "Металіст" лише для білих". Знову ж, дві ідеї, знову ж, закінчення-роздуми автора, настільки впевнені, що змушений погодитися з ними і додати лише своє маленьке "часково", адже не все так категорично, як писав С.Жадан.

Отже, у творі на широкий загальний виноситься проблема стосунків. Звичайний розвиток події – дах, розборки, бійки та похорони. Але задуматися таки потрібно: чи варте того наше життя? В структурному плані кожна новела, це історія і формула, виведена з цієї історії. Формули стосуються найважливішого: любов, довіра, смерть, відчай, поділ людей за ієрархією і того, як з усім цим жити. В структурному плані кожна новела – це історія і формула, виведена з цієї історії.

Історія кожного окремого персонажа – це розповідь про те, що не буває чужих історій (так само, як не буває незнайомих людей). Бо кожна чужа історія – виявляється відповідно на твоє запитання, підставами для твоїх висновків. А кожна така підстава, кожен подібний досвід, як говорить одна з героїнь С.Жадана, як сліди від куль в тебе на тілі – «завжди видно, скільки разів тебе хотіли убити».